

||
EĞİTİM-İŞ
YÜKSEKÖĞRETİM
ÇALIŞTAYI
||

*Değerlendirme
Raporu*

EğitimİŞ

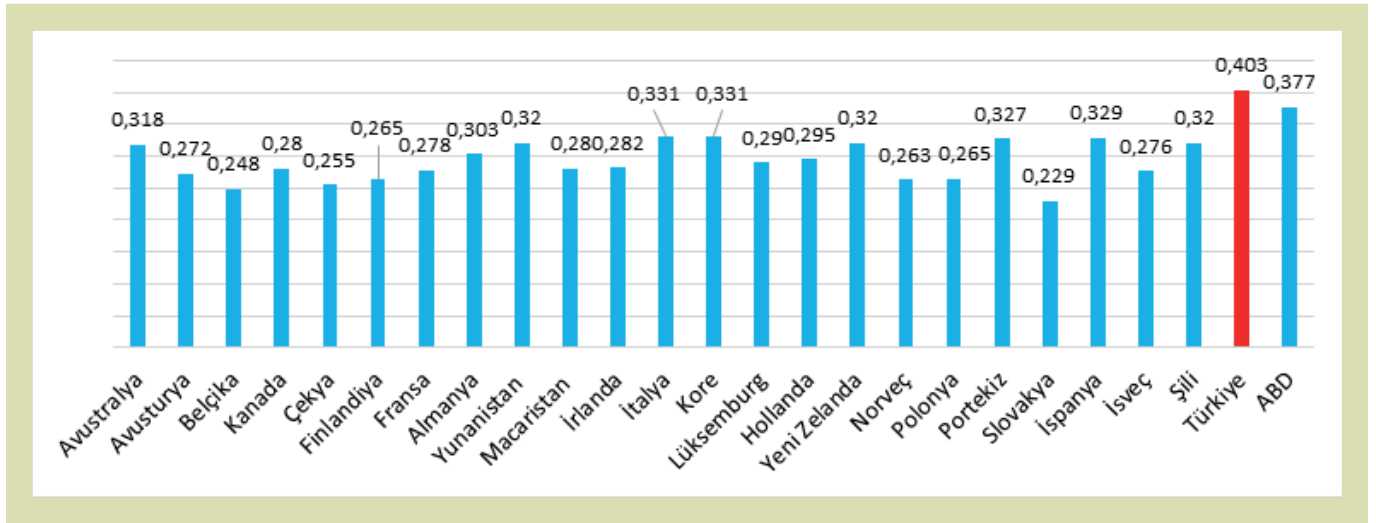
YÜKSEKÖĞRETİM ÇALIŞTAYIMIZIN ARDINDAN ÜNİVERSİTELERİN SORUNLARINI ANLAMAK

Eğitim-İş Sendikası tarafından
29-30 Eylül, 1 Ekim 2023 tarihlerinde düzenlenen
“Yükseköğretim Çalıştayı”nda 34 bildiri sunumu ile
değerli bilim insanları ve idari personel bir araya gelmiş,
yükseköğretimin beklentileri, sorunları ve politika önerilerine ilişkin
önemli katkılarda bulunarak fikir alışverişi yapmıştır.

Eğitim-İş Sendikası olarak;
üç gün süren ve yükseköğretime dair
önemli konuların gündeme getirildiği çalıştayımızda
edinilen kazanımları,
sonuç ve geniş bir değerlendirme metniyle
sizlere sunuyoruz.

Yükseköğretim kurumlarının yaşadığı sorunların tartışıldığı toplantıda ortaya çıkan gerçek şudur ki tüm başlıkların özünde neoliberal politikaların etkisi vardır. Üniversiteleri özerklikten çıkararak sisteminin kökleri, 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi'nin ardından Chicago Okulu'nun etkinliği ve Milton Friedman'ın yazmış olduğu "Kapitalizm ve Özgürlük" kitabında girişimci özelinde bireysel özgürlüğün gerekliliğini savunan, neoliberal politikaların gelişimini ortaya koyan anlayışa dayanmaktadır. Sosyal devlet anlayışına ve moderniteye temel bir saldırı kanalı olan neoliberal politikalar ile kavramların içi tamamen boşaltılmıştır. Sermayeye hizmet eden neoklasik anlayış Korkut Boratav'ın ifadesiyle "Sermayenin sürekli artan tahakkümünün hayata geçirilme projesidir." Bu tanımlamadan da yola çıkarak neoliberal politikalardan özgürlük, eşitlik ve adalet beklemek hatalıdır. Sonuçta girişimci ile bireysel özgürlüğe dayanan bu sistem, topluma yalnızca razı olma hakkı tanımaktadır. Bu razı oluş, kurulan yeni sistemle toplumun bir kesiminin yoksullaşmasına bir kesiminin ise önemli ölçüde zenginleşmesine zemin hazırlamıştır.

Grafik 1: OECD Ülkelerine ait Gini Katsayıları 2020

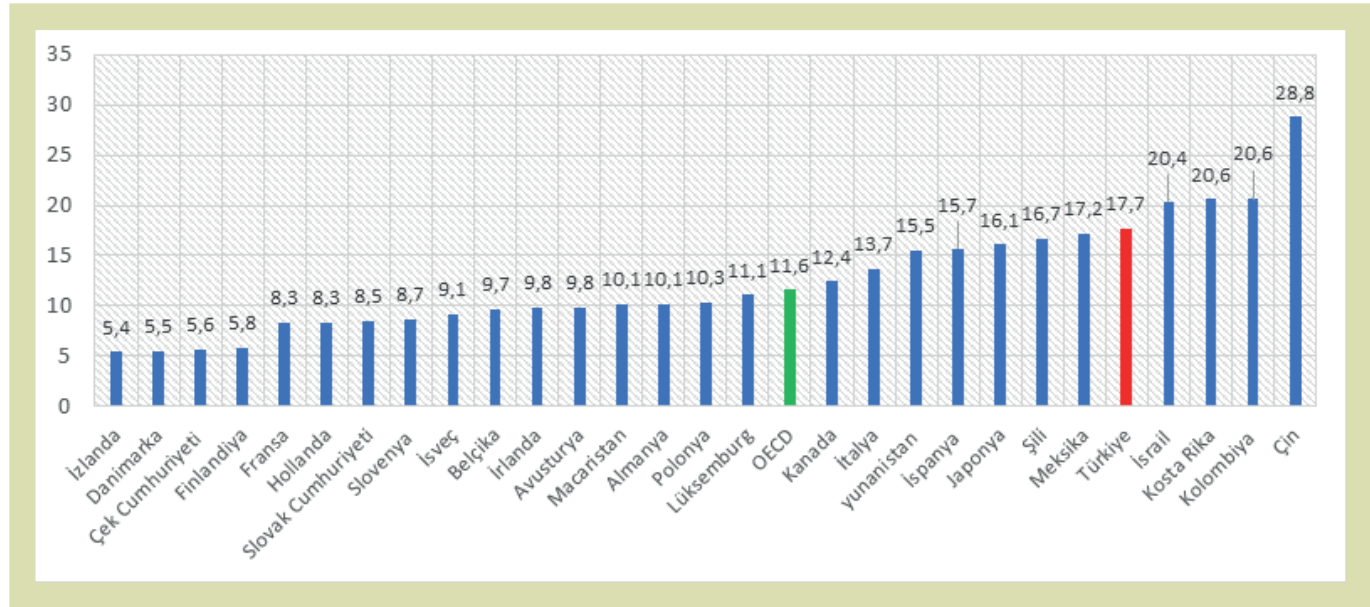

Kaynak: OECD verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

¹Gini Katsayısı; 0 ile 1 arasında değerler alan ve 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı adaletsizliğinin azaldığını, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığını gösteren katsayıdır.

2020 yılına ait Gini Katsayılarının yer aldığı grafik 1’de Türkiye’nin 0,40 ile son sırada yer aldığı görülmektedir. Buna göre gelir dağılımı adaleti açısından Türkiye, OECD ülkeleri arasında son sırada yani adaletsizliğin en yüksek olduğu ülke konumundadır. 2023 yılında sürekli artan enflasyon ile birlikte neoliberal politikaların etkisiyle gelir dağılımı adaletsizliğinin daha da artması beklenen bir sonuçtur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2022 yılı Gelir dağılımı istatistiklerinde Gini Katsayısı 0,41 olmuş yani 0’dan uzaklaşarak adaletsizliğin arttığını ortaya koymuştur. Sosyal transfer hariç Gini Katsayısı 0,48 olurken emekli ve dul yetim maaşı dahil diğer sosyal transferler hariç Gini Katsayısı 0,42 olmuştur (TÜİK, 2023). Bu durum göstermektedir ki Türkiye’de adaletsizliği düşüren en önemli sosyal politika aracı emekli maaşlarıdır. Ancak emekli maaşları her ne kadar bütçede sosyal transfer olarak tanımlansa da bireyin çalıştığı süre içinde gelirinden yapılan kesintilerin görev süresini tamamladıktan sonra maaş olarak hak etmesidir. Görüldüğü üzere Türkiye’de neoliberal politikalar sosyal devlet anlayışını büyük oranda ortadan kaldırmış, **ciddi bir eşitsizliğin** nedeni olmuştur.

Grafik 2: OECD ülkelerinin nispi yoksulluk durumları (2019)

Kaynak: OECD “Society at a Glance 2019” raporunun verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

²Göreceli (nispi) yoksulluk; insanların topluma aktif olarak katılmadığı ve çoğu insanın doğal karşıladığı faaliyet ve deneyimlerden yararlanmanın sağlanmadığı koşulları tanımlamaktadır (OECD,2023). Daha açık bir ifadeyle yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilen ama sosyal ve kültürel açıdan toplumun dışında kalan nüfusu temsil etmektedir.

Grafik 2’de OECD ülkelerinin nispi yoksulluk oranlarına bakıldığında Türkiye’nin çoğu ülkeden daha yüksek bir yoksulluk oranına sahip olduğu görülmektedir. En düşük nispi yoksulluk İzlanda’ya aitken en yüksek yoksulluk Çin’de gerçekleşmiştir. OECD ortalamasında nispi yoksulluk 11,6 Türkiye’nin nispi yoksulluğu ise 17,7’dir.

Türkiye’de gelir dağılımı adaletsizliğinin bu kadar derin olması ülkede yoksul kesimin oranının yüksek olduğunu zaten ortaya koymaktadır. Yüksek yoksulluğun birçok alana olduğu gibi eğitime de olumsuz yansımaları kaçınılmazdır. Özellikle yükseköğretim öğrencilerinin önemli harcamaları yaparak eğitimini tamamlamak zorunda olması, yoksulluğun yüksek olduğu Türkiye’de eğitim hakkını kullanamama sorununu ve yükseköğretime devam etmek istese bile devam edemeyen gençlerin sayısındaki artışı beraberinde getirmektedir.

Oysaki İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne göre “Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşam standartlarına ulaşma hakkı vardır.” Barınma ve beslenme temel bir haktır. Devletin sorumluluğu ise halkı bundan mahrum etmek değil, aksine bu imkanların adil biçimde sunulmasını sağlamaktır.

Neoliberal politikalar ile sosyal devlet özelliğini yitiren Türkiye, barınma beslenme gibi otonom ihtiyaçların dahi adeta karşılanmadığı bir ülke konumuna gelmiş ve eğitim de ekonomik olanaksızlıklardan dolayı tarikat ve cemaatlerin eline kalmıştır. Cemaatlerin her geçen gün yurt ya da burs imkanları sunarak özellikle yoksulluk nedeniyle eğitimini yarıda bırakma durumuna gelen ya da yükseköğretime hiç başlayamayacak olan öğrenciler üzerinde etkili olması ülkede eğitim sisteminin ve bilimin bambaşka bir noktaya evrildiğini kanıtlamaktadır.

Yükseköğretim öğrencilerinin yoksulluk nedeniyle eğitimini tamamlama konusunda yaşadığı sıkıntılar üniversite eğitimi bitince son bulmamakta aksine artarak devam etmektedir. OECD tarafından hazırlanan “Bir Bakışta Eğitim Raporu”nda yer alan verilere göre Türkiye’deki dört işsizden biri yükseköğretim mezunudur. Yani yükseköğretim eğitime bir şekilde devam edebilen ve tamamlayan gençlerin önündeki bir başka sorun da işsizliktir. Bunun yanında istihdam edilen mezunlar da çoğunlukla kendi alanları dışında iş bularak istihdam edilmekte ve açıkça ya güvencesiz ya da düşük ücretli işlerde çalıştırılmaktadır. Araştırma görevlileri ve devlet okulunda çalışan öğretmenlerin maaşları yoksulluk sınırının altında, özel sektörde çalışanların maaşı ise açlık sınırının altında belirlenmektedir. Bu durum Türkiye’de orta sınıf kavramının tedavülde kalkmasına neden olmuş ya zengin ya da fakir olmak üzere sadece iki grubun yaşadığı bir ülke haline gelmiştir.

Sonuçta neoliberal politikalar, girişimciye sunduğu bireysel özgürlük ile toplumun önemli bir kesiminin yoksullaşmasına neden olmuş ve gençlerin bir bölümünün eğitime devam etmesini engellemiş, devam etmek için devletin sosyal devlet olma görevini yerine getirmemesine bağlı olarak tarikat ve cemaatlerin sunduğu burs ve yurt imkanlarına mecbur bırakılmışlardır.

Eğitimlerini tamamladıklarında mesleklerini icra edecek istihdam olanaklarına sahip olamadıkları için kendi alanları dışındaki işlerde ve hem güvencesiz hem de düşük ücretli şartlarda çalışmak zorunda kalmışlardır.

1950'li yıllarda başlayıp 1980 darbesiyle kesin olarak benimsenen neoliberal politikalar ile birlikte Türkiye'de yaşanan dönüşümün olumsuz etkileri sadece üniversite öğrencilerinin eğitim anında ve sonrasında yaşadığı yoksullukla sınırlı kalmamıştır. Neoliberal sistem, üniversite öğrencilerine yoksulluk, üniversitelere ise adeta bilimsel tutsaklık getirmiştir.

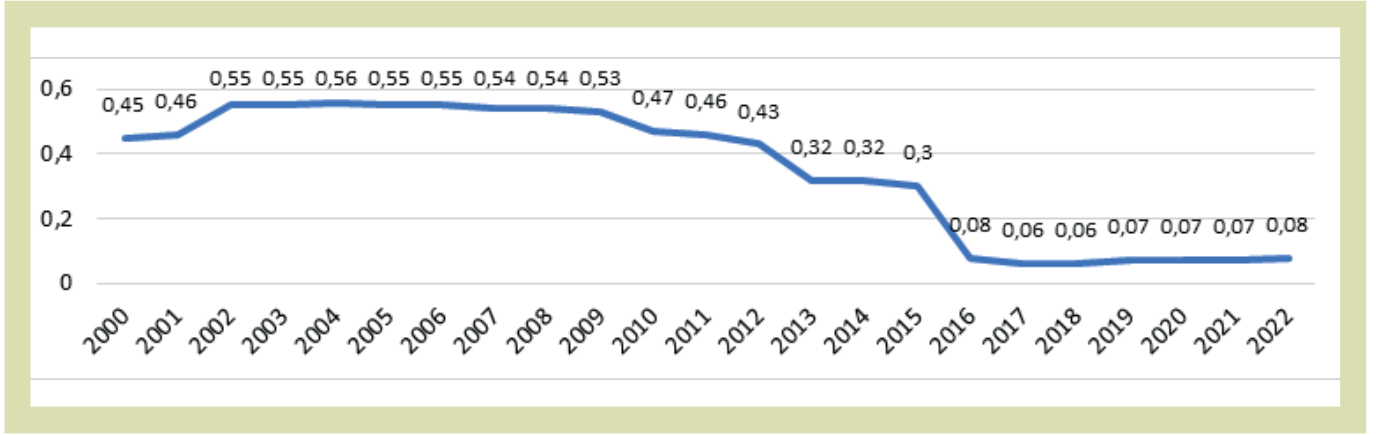
Bilindiği üzere 12 Eylül 1980 darbesi sonrası 1981 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nun kurulmasıyla üniversitelerin özerk yapısına ilk darbe vurulmuştur. Yükseköğretimlerde özerklik olmadan özgür bilim yapmak, akademik başarı beklemek mümkün değildir. Bunu etkileyen de ülkenin yönetimidir. Çünkü üniversitelerin yönetimi ülke yönetiminden bağımsız düşünülemez. Demokratik üst yapı demokratik üniversiteler yarattığı gibi demokratik üniversiteler de demokratik üst yapı yaratabilir. Ancak otoriter üst yönetim demokratik üniversitelerden etkilenemez. Hatta üniversitenin özgün yapısına zarar verir. 2018 yılında geçilen başkanlık rejimiyle son dönemde otoriter yönetimin hâkim olduğu Türkiye'de birçok üniversiteye dışardan yapılan yönetici atamalarının sessiz sedasız kabul edilmesi bunun en iyi örneğidir.

Türkiye'de yükseköğretim yöneticileri, 1946-1980 döneminde seçimle belirlenirken 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte doğrudan atama sistemine geçilmiş, 1993 yılında ise belirlenen 6 kişi arasından 3 kişinin seçilmesi ve bu kişiler içinde birinin cumhurbaşkanı tarafından atanması ile gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında Türkiye'de başkanlık sistemine geçilmesi ile doğrudan cumhurbaşkanının ister üniversite içinden isterse üniversite dışından bir akademisyeni yönetici olarak atamasının önü açılmıştır. Ayrıca yapılan atamada herhangi bir ölçüt bulunmamasında yalnızca politik sistem mekanizması etkin olmaktadır. Bu sistem ile neomuhafazakar politik tarikat ve cemaatler üniversite yönetiminin önemli paydaşı olmuştur. Modern ülkelerde akademi için sosyolojik araştırma konusu olabilecek bu kurumlar, Türkiye'deki üniversiteler ile ortak projeler üretir hale gelmiştir. Bu tutumla üniversiteler bilim ve akıldan uzaklaşarak ortaçağ sistemine döndürülmektedir.

Sonuçta üniversiteler cumhurbaşkanını, belediye başkanını ya da milletvekilini seçebilirken kendi yöneticilerini seçemediği gibi yönetici olarak atananların çoğunlukla tarikat ve cemaat yöneticilerinden oluşması, doğrudan üniversitelerin özgür bilim yapmasına ve idari özerkliğine vurulan darbeyi ortaya koymaktadır.

Tüm bu sistemle birlikte akademisyenler de korku iklimine, belirsizliğe ve risklere mahkûm edilmiş, vasıflı (nitelikli) işgücü büyük oranda etki altına alınmıştır. Sonuçta neoliberal politikalar sadece özel üniversiteleri yaratmakla kalmamış, devlet üniversitelerini de etkisi altına almış, toplumsal farkındalık ve özgün bilimsel çalışmalar yapması beklenen bu kurumları piyasa için çalışan meslek edindirme kurslarına dönüşmüştür.

Grafik 3: Türkiye'nin Akademik Özgürlük Endeksi (2000-2022)

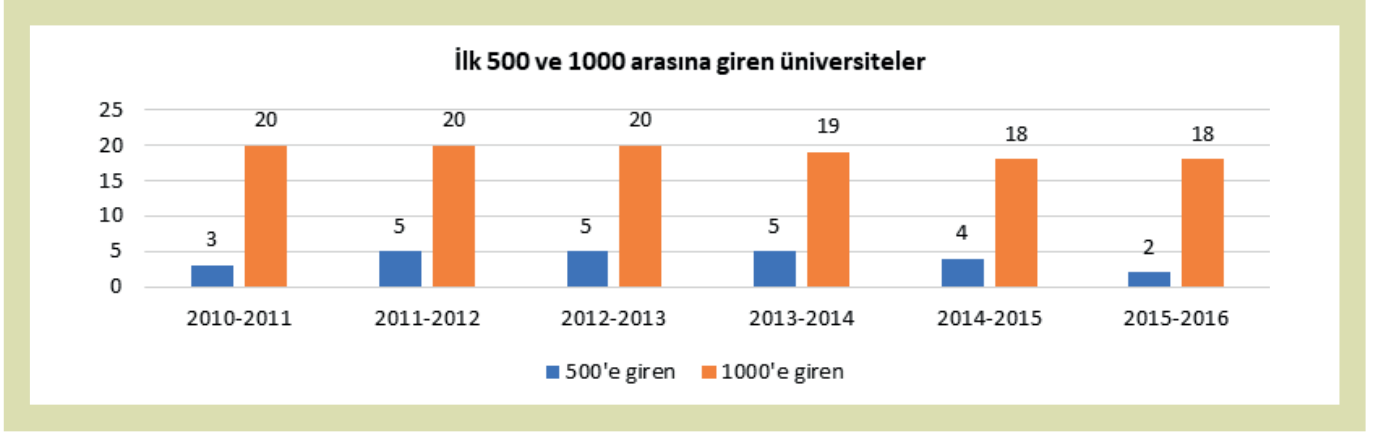
Kaynak: Statista.com adresinden alınan verilerle oluşturulmuştur.

Grafik 3'te görüldüğü üzere 2000 yılından 2016 yılına kadar nispeten düşük azalmalar gösteren Akademik Özgürlük Endeksi 2016 yılıyla birlikte adeta kırılma yaşamış ve 0,30 değerinden 0,08 değerine gerilemiştir. Bu değer 2022 yılına kadar tekrar eski seviyelerine dahi çıkamamıştır. Neoliberal politikaların etkisinin üzerine bir de otoriter devlet yönetiminin üniversiteler üzerindeki etkisi akademik özgürlüğün adeta ortadan kalktığını göstermektedir.

Grafikte de görüldüğü üzere akademik özgürlük endeksindeki düşüşün temel nedeni doğrudan otoriter rejime bağlı üniversitelerin yaratılması olmuştur. Kuşkusuz ki bu durum üniversitelerin niteliklerini belirleme konusunda öncelikli önem arz etmektedir. Yükseköğretim niteliği konusunda fikir sahibi olabilmek için temelde dikkate alınması gerekenler yöneticilerin üniversitelere atanma biçimleri, öğretim elemanının ve akademik çalışmaların yeterliliği, bilimsel çalışmaların ulusal ve uluslararası düzeyde aldığı atıflar göz önünde bulundurulmalıdır.

³Akademik özgürlük endeksi; 0 ile 1 arasında değerler almakta ve 1 özgürlüğün en iyi durumda olduğunu gösterirken 0 özgürlüklerin kısıtlandığına işaret etmektedir.

Grafik 4: URAP, 2023-2024 Akademik Performans Sıralaması (İlk 500 ve 1000'de yer alan üniversite sayıları)

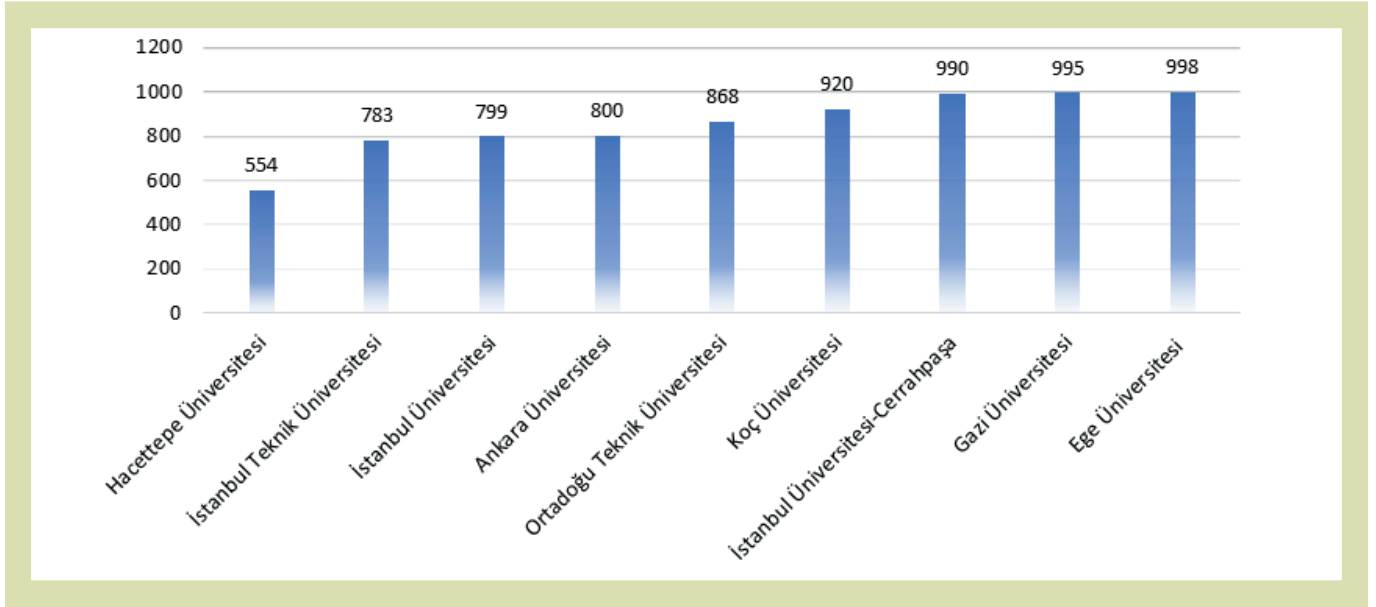

Kaynak: URAP,2023-2024 raporundan edinilen verilerle oluşturulmuştur.

URAP, üniversiteler tarafından yapılan bilimsel çalışmaların dikkate alınmasıyla dünya genelinde akademik performans sıralaması yapmaktadır. Buna göre grafik 4'te görüldüğü üzere en son 2015-2016 yılında ilk 500 içinde sadece 2 üniversitemiz yer almıştır. İlk 1000 için ise 2010-2011 döneminden 2015-2016 dönemine kadar üniversite sayıları azalış göstermiştir.

2023-2024 dönemine gelindiğinde ise ilk 500 içinde hiç üniversitemiz bulunmazken ilk 1000 içinde sadece 9 üniversitemiz sıralamaya girebilmiştir. Özel/Vakıf üniversitelerinden ise sadece Koç Üniversitesi'nin listeye girebilmiş olması da dikkat çekicidir.

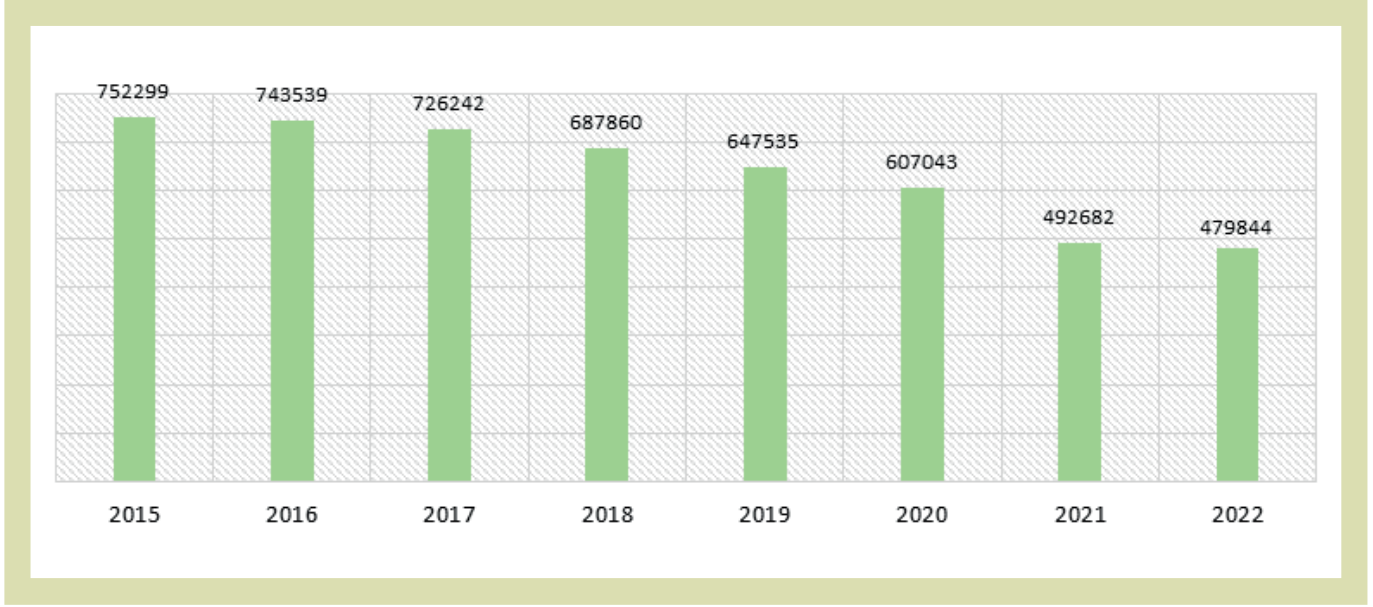
Grafik 5: URAP, 2023-2024 Akademik Performans Sıralaması (ilk 1000'de yer alan üniversiteler)

Kaynak: URAP,2023-2024 raporundan edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Grafik 5'e göre ilk 1000 içinde ilk sırada 554. olarak Hacettepe Üniversite'si, son sırada 998. olarak Ege Üniversitesi yer almıştır.

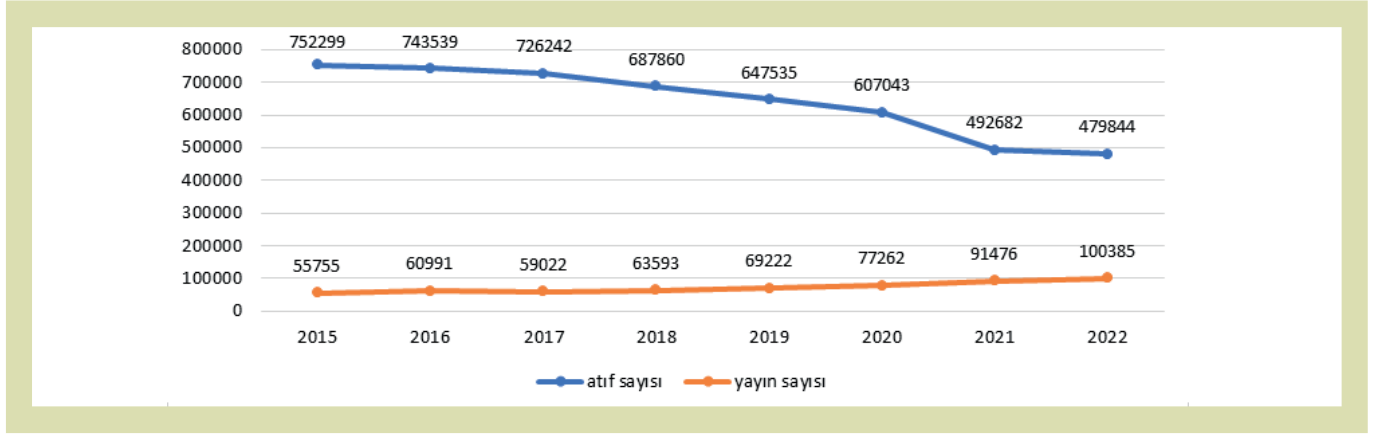
Grafik 6: Üniversitelerin Araştırma Geliştirme Çalışmaları ile Aldığı Toplam Atıf Sayısı (2015-2022)

Kaynak: Yükseköğretim Kalite Kurulu resmî sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Grafik 6'da Türkiye'de bulunan üniversitelerin bilimsel çalışmalarına yapılan atıf sayıları yer almaktadır. Üniversitelerin yapmış olduğu akademik yayınlara yapılan atıf sayıları 2015 yılından itibaren sürekli azalmaktadır. Bu durumun özellikle 2000'li yıllarda artan üniversite sayısı ile ters yönlü bir eğilim izlemesi dikkat çekicidir. Ortaya çıkan sonuç Türkiye'de artan üniversite sayısı yapılan akademik çalışmaların niteliğini arttırmamış, azaltmıştır.

Grafik 7: Türkiye’deki üniversitelerin toplam yayın ve atıf sayılarının karşılaştırılması

Kaynak: Yükseköğretim Kalite Kurulu resmî sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Grafik 7’de Türkiye’de artan üniversite sayısı ile birlikte yayın sayılarında da artış yaşandığı görülmektedir. Buna karşılık atıf sayılarında yaşanan düşüş üniversitelerde yayınların beklenen nitelikte yapılmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuçta üniversitelerin niteliği, sayısı ile doğru orantılı değildir. Türkiye’deki üniversiteler akademik özgürlük, akademik performans ve toplam yayın sayısına göre aldığı atıf sayısında oldukça geri planda kalmıştır. Akademik özgürlük konusunda son sıralarda yer alması, üniversitelerde atıf sayısının yayın sayısı artmasına rağmen azalması, 2016 yılından beridir herhangi bir üniversitenin akademik performans açısından ilk 500 içinde yer almaması ilk 1000’de ise sürekli azalan sayılarda üniversitenin bulunması ülkede akademik niteliğin ciddi zarar gördüğünün kanıtıdır. Bir ülkede akademik niteliği sağlayacak değişkenler bellidir. Bunların başında akademik özgürlük gelmektedir. Bu nedenle tartışmasız en temel ihtiyaç bilimsel özerkliğin sağlanmasıdır.

Yükseköğretim kurumları, ülkelerin özgür biçimde bilimsel üretim yapabildiği, bu konuda gerekli finansmana ulaşabildiği, idari yapının üniversite personelinin iradesiyle belirlendiği özerk kurumlardır. Özerklik, bilimsel üretimin en temel ihtiyacıdır. Bilimsel başarının temel dayanağı kurumların özerkliği olduğu için Avrupa Üniversiteler Birliği tarafından her yıl “Avrupa’da Üniversite Özerkliği” adı altında rapor hazırlanmakta ve ülkelerdeki üniversitelerin bu konudaki performansları yapılan puanlama ile sıralanarak belirlenmektedir.

Tablo 1: Türkiye'deki Üniversitelerin Özerklik Puanı, Sıralaması ve Grubu-2023

	Özerklik sırası	Özerklik puanı	Özerklik grubu	Özerklik değişimi
Organizasyonel (örgütsel) özerklik	35.	%39	Düşük	Stabil
Finansal (mali) özerklik	31.	%37	Düşük	Düşüş
Personel özerkliği	26.	%56	Orta düşük	Stabil
Akademik özerklik	29.	%46	Orta düşük	Stabil

Kaynak: Avrupa Üniversiteler Birliği 2023 Raporu'ndan edinilen verilerle hazırlanmıştır.

2023 yılı için açıklanan Özerklik Raporu'na göre Türkiye'nin sıralaması ve puanı Tablo 1'de verilmiştir.

Örgütsel ya da organizasyonel özerklikte Türkiye, 35 ülke arasında **35.** olarak **son sırada** yer almıştır. %39 ile **düşük düzey özerkliğe** sahip grupta yer alan tek ülkedir. Üstelik Türkiye, rektörün seçimi, atanması ve görevden alınmasının tek başına cumhurbaşkanının elinde olduğu tek sistem olmaya devam etmektedir.

Personel özerkliğinde Türkiye, 35 ülke arasında **26.** sırada yer almıştır. %56 ile **orta düşük özerkliğe** sahip ülkeler grubunda yer alan Türkiye'nin 2011 yılından beri bu grupta yer aldığı belirtilmektedir. Üçüncü (**orta düşük**) **gruptaki** ülkelerde faaliyet gösteren üniversiteler, personel göstergelerinin çoğunda ve her iki personel kategorisinde kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır.

Akademik özerklikte Türkiye, 35 ülke arasında **29.** sırada yer almıştır. %46 ile **orta düşük özerkliğe sahip** ülkeler grubunda yer alan Türkiye'de 2011 yılından bu yana istikrarlı bir durum söz konusudur.

Finansal ya da mali özerklikte Türkiye, 35 ülke arasında **31.** olarak son sıralarda yer almıştır. %37 ile finansal özerklikte **düşük düzey özerkliğe** sahip ülkeler grubunda yer almıştır. Türkiye'de **program (madde-kalem) bütçe uygulaması** ile üniversite finansmanının sağlanması birçok kısıtlamayı beraberinde getirmektedir. Bu kısıtlamalar içinde en önemlisi bütçede belirtilen kalemlere özel ayrılan fonun artması ve başka bir madde için fonun yetersiz kalması halinde fon aktarımı yapılamaması ya da çok zor yapılmasıdır yani bu konuda üniversitenin özgürlüğünün bulunmamasıdır.

Finansal özerklik son dönemde ortaya çıkan yeni finansman kanallarıyla birlikte dikkati çeken tartışmalı bir konudur. Eğitim kamusal finansmana tabidir ve kamu hizmeti kamu yararına yapılır. Bu nedenle tartışmasız finansman kamu kaynaklarından sağlanır. Ancak M. Friedman yani neoliberal politikaların en önemli temsilcisi, eğitimin bireysel fayda sağladığını ve bu nedenle paralı olması gerektiğini söylemektedir. Bu yaklaşımın birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de orta alt sınıfın eğitim hakkını gasp ettiği ve edeceği (döner sermaye, vakıf üniversiteleri, özel üniversiteler...) açıktır. Öğrencinin müşteri gibi görülmesi, eğitim almanın ancak bireyin maddi olanaklarının el vermesiyle mümkün olması gibi durumlara kapı aralayan bu sistem, otonom ihtiyaçlar içinde yer alan eğitimin birçok kişi tarafından ulaşılamaz olmasına neden olmaktadır. Halbuki bir toplumu güçlendiren ve yenileyen eğitim seviyesidir. Son dönemde üniversitelerin mali özerkliği üzerinde tartışılan ve çokça uygulanan bir başka durum üçüncü nesil üniversiteleri tanımlayan “kendi kaynağını yaratma” yaklaşımıdır. Bu yaklaşım ile finansman sağlamanın yolu teknokent yatırımları yapmak ve üniversiteleri ticarethaneye dönüştürmektir. Oysaki ne üniversiteler ticarethanedir ne de öğrenciler müşteridir. Bu nedenle üçüncü nesil üniversiteler olarak da adlandırılan ve kendi kaynağını yaratma anlayışıyla yürütülen üniversite anlayışına son verilmeli ve eğitimin tek finansmanı kamu kaynaklarından sağlanmalı, tüm öğrencilere eşit eğitim hakkı sunulmalıdır.

Örgütsel ya da organizasyonel özerklik konusunda son sırada yer alan Türkiye’de, yöneticilerin doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanması ve istendiği anda görevden alınması idari personel üzerindeki baskı, liyakatsizlik ve haksız muameleyi beraberinde getirmektedir. Bunun ortadan kalkması için idari teşkilat yapısının başı olan genel sekreter makamının özerk olması, kadrolar için net biçimde görev tanımının yapılması ve çoklu görev uygulamalarından vazgeçilerek çalışanlara kadrolarına uygun iş verilmesi, görevde olduğu süre içinde deneyim kazanmış olan idari personel için diğer birçok kurumda olduğu gibi üniversitelerde de uzman kadrolarının oluşturulması, unvan değişikliğinde diploma unvanının esas alınması gibi birçok düzenlemenin yapılması şarttır. Üniversitelerin tüm düzen ve işleyişinin temelini oluşturan idari personelin özerk bir ortamda adil ve liyakate dayalı bir yönetim anlayışı ile çalışması özgür bir bilimsel ortamın oluşması ve iş barışının sağlanabilmesi için temel zorunluluktur.

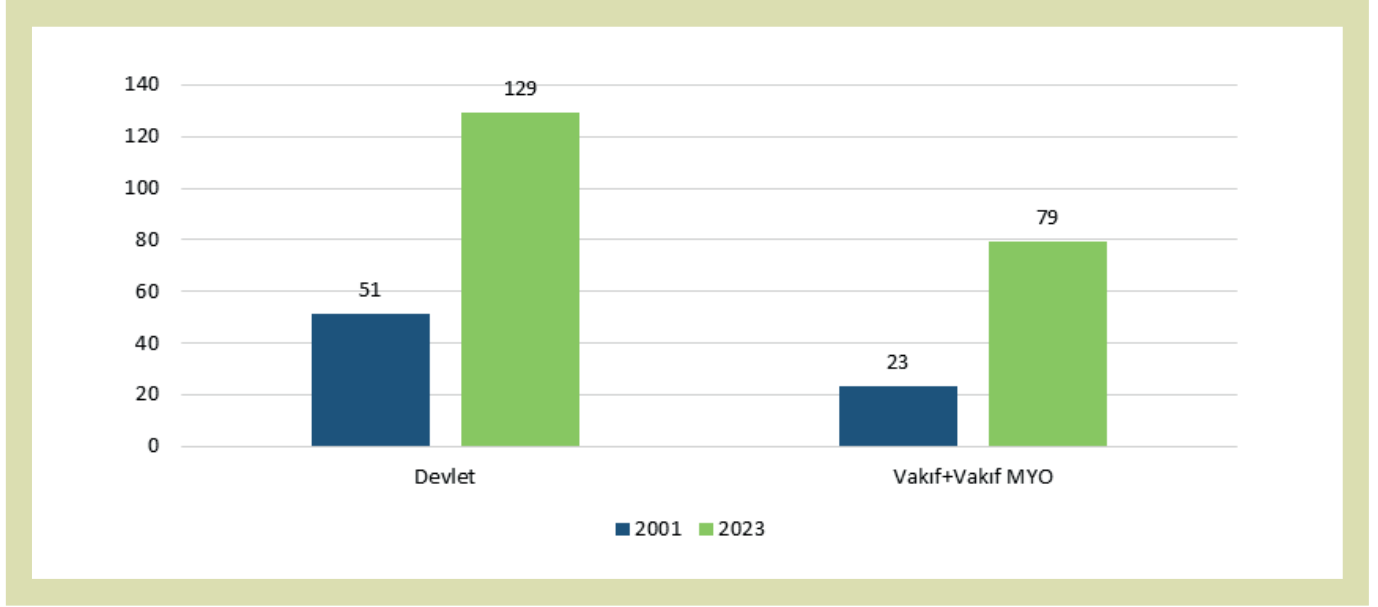
İdari personelin uğradığı baskı ve liyakatsizliğin akademik personelde de yaşandığı bilinmektedir. Gerek idari personelin gerekse akademik personelin siyasi argümanlarla atanan yöneticilerin etkisinde çalışmak zorunda olması birçok hak kaybını beraberinde getirmektedir. Akademik personelin hak ettiği unvanı alması için gerekli sürenin üniversite tarafından şartların sürekli değiştirilmesiyle uzaması, sözleşmeye bağlı çalışan öğretim elemanlarının sözleşme süresinin yenilenmesi ya da süresinin belirlenmesi konusunda idari yöneticilerin keyfi tutumuna bağlı olması, kişiye özel kadro ilanlarına çıkılması gibi birçok haksızlığın yaşanması özgür bilimsel üretim alanı olarak bilinen üniversitelerin varlık amacına tamamen aykırıdır. Çünkü personelin verimli çalışması ya da faydalı bilimsel çalışmaların yapılabilmesi için personel uyumu ve özgür bilimsel ortam şarttır.

Üniversitede bulunan akademik ve idari personelin yanında öğrencilerin de katılımı ile yapılacak seçimle üniversite içinden bir öğretim elemanının rektör seçilmesi gerekirken daha doğrusu özerkliğin gereği buyken 2018 yılında geçilen başkanlık sisteminin etkisiyle tek bir otoriteye bağlı yapılan rektör atamaları ne idari ne de akademik personel için özerkliğin söz konusu olmadığını göstermektedir. Atanan rektörlerin bir bölümünün hiç uluslararası yayını bulunmazken bir bölümünün ise yaptığı yayınlara atıf bulunmamakta ve daha vahimi hukuk fakültelerine dekan olarak alan dışından öğretim üyeleri atanmaktadır. 2019 yılında 19 hukuk fakültesine dekan olarak alan dışı atama yapıldığı bilinmektedir. Hem yükseköğretim paydaşlarının iradesi dışında hem de alakasız bölümlerden liyakatsiz atanan rektörlerin ve dekanların bulunduğu üniversitelerde özgür bilim ve çalışma ortamı sağlanamayacağı için başarı beklemek anlamsız olacaktır.

Dört kategoride de özerkliği sağlayamayan ya da çok düşük özerklik puanlarına sahip olan Türkiye'deki üniversitelerin nitelik anlamında ve yaşamış olduğu düşüklüğün bilimsel özgürlüğün sağlanamamasıyla doğrudan ilişkili olduğu açıktır.

Üniversitelerin niteliğine olduğu kadar ülkenin gençlerine de büyük zarar veren uygulamalardan biri her ile bir üniversite açma politikası olmuştur. Bu politika alenen Türkiye'deki gençlerin işsizlik gerçeğiyle karşılaşmasını ertelemek ve ülkenin işsizlik rakamlarında istatistiksel azalmayı sağlamak için uygulanmış ve gençlere umut satmaktan başka bir işe yaramamıştır. Planlamadan tamamen yoksun bir biçimde gerçekleştirilen politika ile fayda maliyet analizi yapılmadan yeterli kadronun olmadığı, kütüphane, laboratuvar, gibi temel gereksinimler sağlanmadan açılan üniversiteler yalnızca politik ihtiyaçlara göre hizmet etmiş ve tabela üniversitesi olmaktan öteye gidememiştir.

Grafik 8: Türkiye’de 2001 ve 2023 yıllarına ait üniversite sayıları

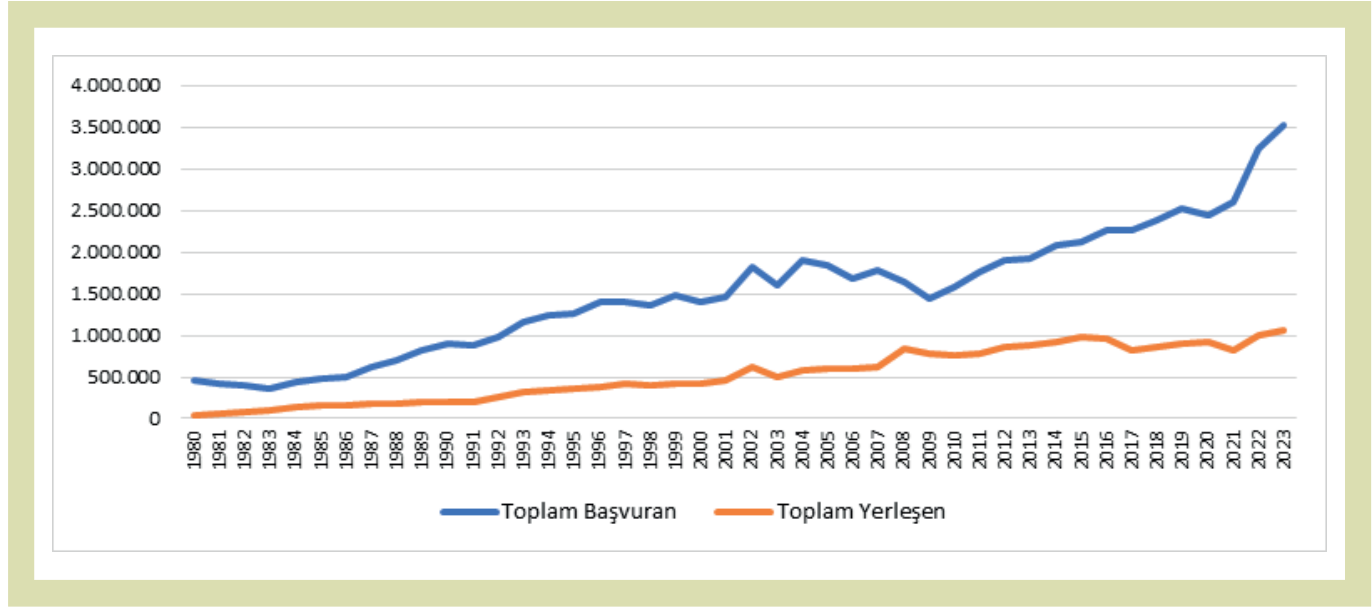

Kaynak: YÖK resmi istatistikleri ile oluşturulmuştur.

Grafik 8’de görüldüğü üzere 2001 yılında 51 olan devlet üniversitesi sayısı 2023 yılında 129 olmuş, vakıf ve vakıf MYO toplamı 2001 yılında 23 iken 2023 yılında 79’a çıkmıştır. Üniversite sayısının hem devlet hem de vakıf üniversiteleri için iki kattan fazla artmış olması ile üniversite mezunu sayısında da artışın yaşanması ancak bu adımlar hızlı atılırken istihdam olanaklarının artmaması, üniversite mezunu işsizlerin sayısını arttırmış ve gençlerin gelecek hayallerine büyük zarar vermiştir. Ülkede artık işgücüne katılmayanların en büyük gerekçelerinden biri “iş bulma ümidini kaybetme” olmuştur.

Planlamadan bağımsız olarak açılan çok sayıda üniversitenin ülkede gelecekte umutsuz bir genç nüfus yaratması ve yükseköğretimde niteliği düşürmesi her bir üniversite açma politikasının yarardan çok zarar getirdiğini kanıtlamaktadır. Artan üniversite sayısı ile birlikte ülkede yükseköğretim mezunu olmak bir tercih değil zorunluluk haline almıştır. Çoğu kişinin üniversite mezunu olduğu işgücü piyasasında, artık ortaöğretim mezunları işverenler tarafından tercih edilmemeye başlanmıştır, bu da gençler arasında tek çarenin üniversite okumak olduğu yönünde bir kabullenmeyi ortaya çıkarmıştır.

Grafik 9: Üniversiteye giriş sınavına başvuran ve yerleşen sayıları (1980-2023)

Kaynak: YÖK resmî sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

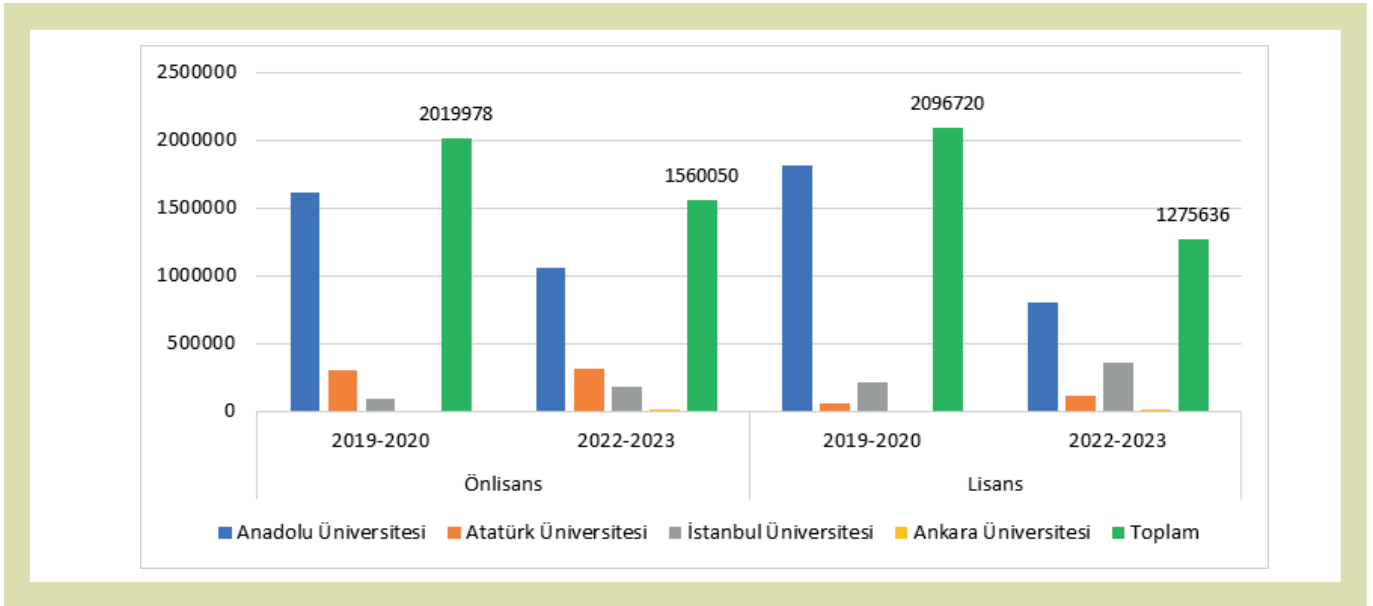
Yıllar itibariyle üniversite sınavına giren yerleşenlerin sayılarının yer aldığı grafik 9'da son dönemde makasın açıldığı görülmektedir. Yani sınava girenler ile yerleşenlerin sayıları arasındaki makas 1980'li yıllarda birbirine yakinken son dönemde giderek artmıştır. Bu durum iş sahibi olmanın tek yolunu üniversite okumak olarak gören genç nüfusun umutsuzluğunun artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ülkede iş sahibi olabilmek için tek çözüm yolunun üniversite olduğuna dair fikre son verilmeli ve mesleki eğitim okullarının önü açılmalıdır.

Üniversite okumak ve bir gelecek kurmak için mücadele veren son kuşak (Z kuşağı) önceki dönemlerden kültürel olarak oldukça farklı değişkenlerin etkisinde büyümüştür. Son kuşak teknolojiyi oldukça etkin kullanan, esnek ve bilgiye hızlı ulaşabilen kuşaktır. Haliyle dünyada geçerli olan yükseköğretim sistemleri de dahil olmak üzere her türlü bilginin sahibi olan bu kuşağın beklentileri de ona göre şekillenmektedir. Üniversitelerden beklentileri; öğrenci temsilcilerinin üniversite kurullarına katılması, rektör ve dekanların seçimle belirlenmesidir. Mezuniyet sonrasında ise istihdam koşullarının tamamen liyakat esaslarına uygun olmasıdır.

Ancak iş bulamama, sözlü sınavlarda (mülakatlarda) başarısız olma ve kötüye giden ekonomik şartlardan dolayı bu gerekliliklerin Türkiye’de olmaması, Z kuşağının gelecek kaygısı yaşamasına başka planlar yapmasına neden olmakta ve çoğunluğu yurtdışında yüksek lisans yapmak, batıda bir ülkede yaşamak gibi belli hedefler koymaktadır (İslami İlimler Fakültesi mezunlarının %52,8’i de batı ülkelerinde yaşamak istediğini belirtmiştir (Özcan, 2023)). Sonuçta Üniversitelerin düşen niteliği ve işgücü piyasasının gençlere yeni kapılar açmaması Z kuşağının gelecek planları içinde Türkiye’de kalma seçeneğine yer vermemesine neden olmuştur.

1980’li yıllarda Türkiye’de üniversitelerin yaşadığı bir başka gelişme kontenjan sorununa çözüm bulmak için içeriği genişletilen açıköğretim sistemlerine artan ilgidir. Sadece kontenjan sorununa çözüm bulmak için başlatılan açıköğretim sistemi, zaman içinde ciddi talep görmüş ve öğrenci sayısı örgün eğitimde bulunan üniversite öğrenci sayısını hızla geçmiştir. Ancak imkanlar doğrultusunda örgün eğitime göre laboratuvar ortamının olmaması, ek materyaller konusunda planlamanın doğru yapılmaması gibi büyük eksikliklerin olduğu açıköğretim sisteminde öğrencilerin beklentileri de diploma sahibi olmanın ötesine geçememiş, bu da sonuçta başarıyı düşüren en önemli etken olmuştur.

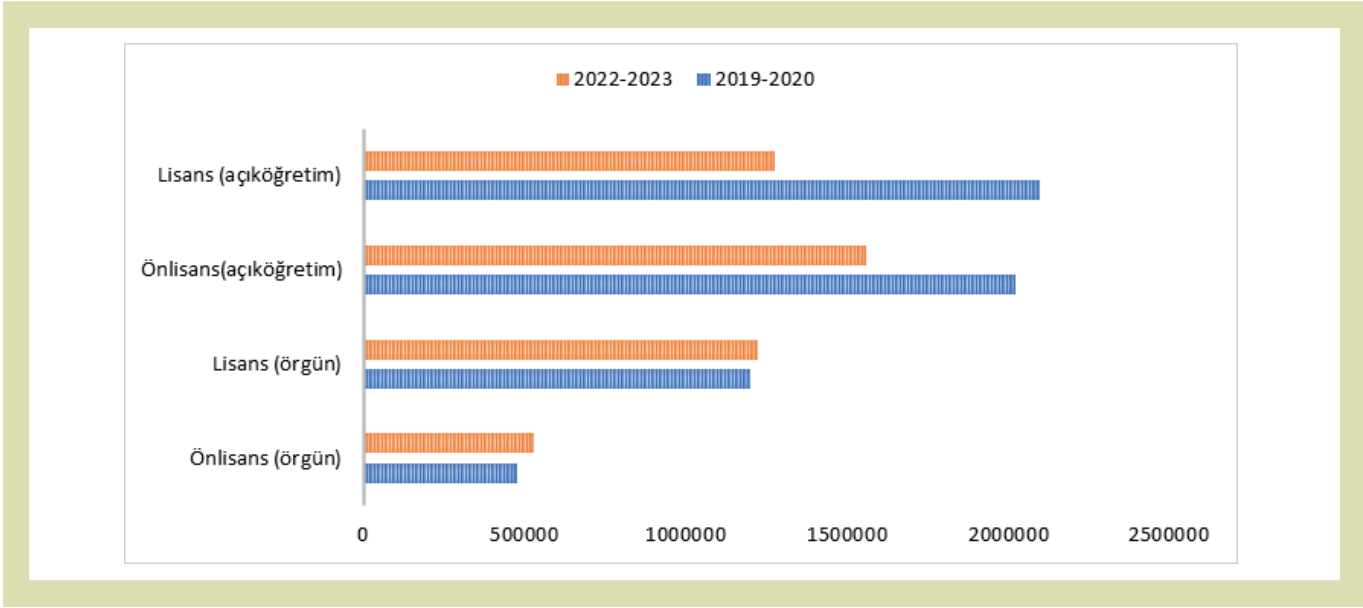
Grafik 10: Yükseköğretimde Açıköğretim Sayıları

Kaynak: YÖK resmi istatistikleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 10'a göre 2019-2020 döneminde Covid-19 salgınının yaşanması açıköğretim programına kayıt yaptıran öğrenci sayısını etkilemiş yani arttırmıştır. 2022-2023 döneminde ise toplam sayılarda pandemi dönemine göre azalma yaşanmış olsa da sayılar yine de azımsanmayacak seviyededir.

Grafik 11: Açık ve örgün eğitimde yükseköğretim sayılarının 2019-2020 dönemi ile 2022-2023 dönemine göre karşılaştırılması

Kaynak: YÖK resmi istatistikleri kullanılarak hazırlanmıştır.

2019-2020 döneminde hem önlisans hem de lisans eğitiminde açıköğretimde bulunan öğrenci sayısı örgün eğitimde bulunan öğrenci sayısından daha fazla olmuştur. Açık öğretimde öğrenci sayısı 2019-2020 döneminde daha yüksekken, 2022-2023 döneminde daha azdır. Örgün eğitimde öğrenci sayıları 2019-2020'de daha düşükken 2022-2023 döneminde artış göstermiştir. Bu durumu ortaya çıkaran gelişmelerden biri kuşkusuz ki yine Covid-19 salgınıdır.

Grafik 11’de yer alan verilere bağlı olarak yükseköğretimde açık ve uzaktan eğitimin örgün eğitime göre daha fazla öğrenciye sahip olması ve bu öğrencilerin ağırlıklı olarak lisans ğrencisi olması dikkat çekicidir. 1980’li yıllarda başlayan açıköğretim sisteminin günümüzde yüksek talep görmesinin nedeni her şeyden önce düşük maliyetli olmasıyla açıklanabilmektedir.

Öğrenci sayısının fazla olmasına rağmen pandemi dönemi hariç açıköğretimde mezun sayısının oldukça düşük olduğu unutulmamalıdır. Bu durumun nedeni aslında pandemi döneminde uzaktan eğitimle devam etmek zorunda kalan öğrencilerin yaşadığı sorunlarla daha açık bir biçimde görülmüştür. Uzaktan eğitimde ya da açıköğretimde kaynağa ulaşma zorluğu, yeterli materyallere ulaşılamaması, motivasyon kaybı, etkileşimin sağlanamaması gibi nedenlerle başarı düşük gerçekleşmektedir. Bu durum açıkça göstermektedir ki açıköğretim asla örgün eğitimin ikamesi değildir yalnızca gerekli durumlarda tamamlayıcı konumundadır.

Sonuç olarak Türkiye’de yükseköğretim sistemi her anlamda özerklikten yoksundur ve siyasi otoritenin etkisi altındadır. Liyakatin geçerli olmadığı hem akademik hem de idari personelin mobbinge maruz bırakıldığı, sadece politik amaçlarla planlamadan yoksun çok sayıda niversitenin açıldığı, üniversitelerin yayın ve akademik performans kalitesinde önemli düşüşlerin yaşandığı, gençlerin yoksulluk içinde eğitime devam etme mücadelesi verdiği ve mezuniyet sonrası geleceğe dair büyük bir belirsizliğin içinde kaldığı sistemden beklenen başarı tamamiyle hayal ürünüdür. Ülkenin yükseköğretim sisteminde niteliği düşüren bu yönetim anlayışı bilindiği üzere sosyal devlet anlayışını nerdeyse tamamen saf dışı bırakan 1980 yılıyla gelen neoliberal dönüşümün ve 1981 yılında kurulan YK’n etkisidir. Yükseköğretimin ihtiyaç duyduğu özerklik ve iş barışının sağlanması buna bağlı olarak da akademik niteliğin artması için zm YK’n kaldırılması ve sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesidir.

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA YAŞANAN SORUNLARA KARŞI TALEPLERİMİZ

- İdari yöneticilerin atamayla değil, üniversite bileşenlerinin katılımıyla yapılacak seçimle belirlenmesi
- Yükseköğretim finansmanının doğrudan kamu bütçesinden sağlanması ve bütçenin harcama kalemleri arasındaki dağılımının üniversite tarafından ihtiyaca göre belirlenmesinin önünün açılması
- Akademik personelin unvan değişikliğinde uğradığı her türlü haksızlığa son verilmesi, liyakatin ön planda tutulması
- Akademik personel alım ilanı şartlarının kişiye özel değil, liyakatle belirlenmesi
- Sözleşme süresi biten öğretim elemanlarının sözleşmesinin yenilenmesi ve süresi konusunda yetkinin tamamen üniversite yöneticilerine bırakılması ve bunun liyakatten tamamen yoksun olması nedeniyle daimî kadronun bulunmadığı öğretim elemanlarına daimî kadro verilmesi
- İdari personelin iş tanımına göre görevlendirilmesi çoklu görevlendirme uygulamalarından vazgeçilmesi
- Deneyim kazanmış idari personel için diğer kurumlarda da olduğu gibi uzman kadrosunun açılması
- İdari personelin unvan değişikliğinde doğrudan diploma unvanının esas alınması
- Öğrencilerin üniversite eğitimine başlamak ya da tamamlamak için yaşadığı barınma, beslenme, güvenlik gibi sorunların acilen çözüme kavuşturulması
- Üniversite mezunu olan ya da olacak gençlerin iş bulma konusundaki kaygılarına son vermek için gerekli iş alanlarının açılması
- Üniversitelerin idari, akademik, finansal ve personel istihdamı konusunda tam özerkliğe sahip olması

Kaynakça

- EUA (2023). Avrupa'da Üniversitelerin Özerkliği. https://eua.eu/downloads/publications/autonomy%20scorecard%20country%20profiles_batch%202.pdf
- OECD (2023). Society at a Glance 2019. <https://www.oecd.org/social/society-at-a-glance-19991290.htm>
- OECD (2023). Income Inequality. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>
- Statista (2023). Academic freedom index score of Turkey from 2000 to 2022. <https://www.statista.com/statistics/1380820/turkey-academic-freedom-index/>
- URAP (2023). URAP Dünya Sıralaması. <https://newtr.urapcenter.org/cdn/storage/PDFs/atXdT2NRy8KRzbWQ8/original/atXdT2NRy8KRzbWQ8.pdf>
- YÖK (2023). Yükseköğretim Bilgi Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yükseköğretim Kalite Kurulu (2023). Gösterge Değerleri Raporu. <https://yokak.gov.tr/raporlar/IndicatorValuesReport>

YÜKSEKÖĞRETİM ÇALIŞTAYI DEĞERLENDİRME RAPORU

Eğitimiş Yayınları, Ankara
2024

EĞİTİMİŞ ADINA SAHİBİ

Kadem ÖZBAY / Genel Başkan

YAYIN SORUMLUSU

İlhan YAŞAR / Genel Örgütlenme Sekreteri

RAPOR

Dr. Burcu DOĞAN / Araştırma Ve Raporlama Uzmanı

GRAFİK-TASARIM

Hakan ÇELİKARSLAN

BASKI

İLETİŞİM

Ataç 2 Sokak 43/4 Kızılay-ANKARA

iletisim@egitimis.org.tr

0 312 434 12 06

EĞİTİM-İŞ
YÜKSEKÖĞRETİM ÇALIŞTAYI
DEĞERLENDİRME
RAPORU